

แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ปัจจุบันการสื่อสารมวลชนได้เข้ามามีบทบาทต่อชีวิตประจำวันของเราทุกคนมากขึ้น และยังพัฒนาจนสามารถเผยแพร่ข่าวสารไปได้ทั่วประเทศในเวลาใกล้เคียงกัน ทำให้องค์การสื่อสารมวลชนได้ถูกนำมาใช้เป็นตัวกลาง (Mediator) ในการส่งผ่านข้อมูลจากผู้ส่งสาร (Communicator) ไปยังผู้รับสาร (Audience) แต่ทว่า การสร้างความเข้าใจด้วยการใช้สื่อมวลชนเป็นตัวกลางนี้ก็มิได้เป็นบทสรุปตายตัวว่า สื่อมวลชนจะทำหน้าที่แทนผู้ส่งสารเพื่อสร้างความเข้าใจต่อผู้รับสารได้อย่างถูกต้องเสมอไป ทั้งนี้ เพราะกระบวนการทางการสื่อสารมวลชนเป็นเรื่องที่ซับซ้อนและจำเป็นต้องคำนึงถึงปัจจัยอื่น ๆ ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อองค์ประกอบต่าง ๆ ในกระบวนการสื่อสารมวลชนด้วย และมุมมองที่จะใช้ในการทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์ทางการสื่อสารมวลชนนี้ ก็มีได้จำกัดอยู่เพียงแง่มุมใดแง่มุมหนึ่ง ดังนั้นกรอบแนวคิดในการพิจารณา จึงมีส่วนสำคัญต่อการกำหนดขอบเขตในการศึกษา เพื่อให้มีความชัดเจนและเป็นสหสัมพันธ์มากที่สุดให้ผู้วิจัยได้ใช้เป็นแนวทางในการพิจารณาข้อมูลต่าง ๆ

การศึกษาความวิตกกังวลอันเกิดจากข่าวสารข้อมูลการแพร่ระบาดของโรคเอดส์จึงได้เลือกใช้แนวคิดและทฤษฎีเพื่อเป็นแนวทางในการวิจัยในครั้งนี้ ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดเรื่องความวิตกกังวลจากข้อมูลข่าวสาร (Information Anxiety)
2. ทฤษฎีด้านจิตวิทยาสังคม
 - 2.1 ทฤษฎีสัญชาตญาณ (Instinctual Theory)
 - 2.2 ทฤษฎีเชื่อว่าสถานการณ์สร้างผู้นำ (Situation Theory of Leadership)

3. แนวคิดเรื่องการต่อรอง (The Social Psychology of Bargaining and Negotiation)

4. แนวคิดในลักษณะแบบองค์รวม (Holistic Approach)

1. แนวคิดเรื่องความวิตกกังวลจากข้อมูลข่าวสาร (Information Anxiety)

แนวคิดนี้เป็นของ ริชาร์ด โซล วอร์แมน (Richard Saul Wurman, 1989) ซึ่งเห็นว่า ความวิตกกังวลจากข่าวสารข้อมูลนี้เป็นผลผลิต (Product) ที่เกิดขึ้นจากยุคแห่งสังคมข่าวสาร ดังจะเห็นได้ว่าปัจจุบันเราได้รับรู้เรื่องราวที่เราไม่เคยได้รู้มาก่อนในอดีต ซึ่งอาจเป็นเพราะไม่มีข้อจำกัดด้านเทคโนโลยีในการเผยแพร่ข่าวสาร ผลผลิตของยุคข่าวสารข้อมูลจึงมีอยู่และเผยแพร่กันอย่างไม่จำกัด ทำให้คนในสังคมเริ่มใช้ข้อมูลข่าวสารในชีวิตประจำวันมากขึ้น และมุ่งที่จะต้องการรู้ข่าวสารข้อมูลมากขึ้นเรื่อย ๆ จนก่อให้เกิดเป็นความวิตกกังวลจากการรับรู้ข่าวสารเหล่านั้น

ความวิตกกังวลจากข่าวสารจึงเป็นเหมือนช่องว่างระหว่างความเข้าใจกับ สิ่งที่เราควรจะเข้าใจ เป็นจุดบอด (Black Hole) ที่เกิดขึ้นระหว่างข้อมูล (Data) กับความรู้ (Knowledge) ที่เกิดขึ้นเมื่อข่าวสารไม่ได้บอกในสิ่งที่เราต้องการรู้หรือจำเป็นต้องรู้

ต้นเหตุของความวิตกกังวลจึงไม่ได้เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างตัวเรา กับข้อมูลข่าวสาร แต่เกิดจากการที่บุคคลอื่นมาทำการควบคุมข้อมูลข่าวสารเหล่านั้น ไม่ว่าจะเป็นบรรณาธิการข่าว ผู้ผลิตสื่อ หรือบุคคลที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ ที่มีหน้าที่ตัดสินใจแทนเราว่าข่าวที่เราควรจะได้รับนั้น ควรเป็นเรื่องใด และอย่างไร

โลกปัจจุบันเชื่อว่า "ข้อมูลข่าวสาร" คือ "พลังอำนาจ" (Information is Power) โดยเฉพาะโลกธุรกิจ ที่เชื่อว่ายิ่งมีข้อมูลมากเท่าไรก็ยิ่งมีพลังอำนาจมากเท่านั้น แต่ข้อมูลข่าวสารที่มีอยู่พะเนิ่นเทินก็กินเองที่ทำให้เกิดความยุ่งยากในการแยกแยะระหว่างสิ่งที่เป็นข้อมูล (Data) กับตัวข่าวสาร (Information) ระหว่างสิ่งที่เป็นข้อเท็จจริง (Facts) กับตัวความรู้ (Knowledge) เพราะ

มนุษย์ย่อมมีขีดจำกัดในการรับรู้ จะรู้ไปเสียหมดไม่ได้ และยังมีข่าวสารหลังไหล่ เข้ามาหาเรามากเท่าไร โอกาสที่เราจะสร้างภาพพจน์ของโลกใบนี้อย่างบิดเบือนไปจากความจริงก็จะมีมากยิ่งขึ้น เพราะข่าวสารเป็นตัวสร้างภาพพจน์ของโลกในใจเรา

ฟิวเตอริส ฮาเซล เฮนเดอร์สัน (Futurist Hazel Henderson) (พ.ศ. - ม.ย. 1986) ได้เขียนไว้ในบทความเรื่อง 'The Age of Light : Beyond the Information Age' ความว่า "ตัวข้อมูลข่าวสารไม่ได้ทำให้เรารู้มากขึ้น (Enlighten) เราไม่สามารถแจกแจงได้ว่าอะไรเป็นข่าวสารที่ผิด ข่าวสารที่ไม่เหมาะสม หรือเป็นการโฆษณาชวนเชื่อจากข่าวสารซึ่งปรากฏอยู่ในสื่อมวลชน เราจึงมุ่งสนใจข่าวสารที่เป็นข้อมูลประเภทหัวแตกแยกย่อยเสียมากกว่า การค้นหารูปแบบความรู้ใหม่ที่เป็นประโยชน์แก่เราจากข้อมูลข่าวสาร"

วอร์แมน จึงจัดแบ่งข้อมูลข่าวสารรอบตัวเรานี้ออกเป็น 5 ระดับ คือ

1. ข่าวสารภายในตัวเราเอง (Internal Information) : เป็นข่าวสารที่เราอาจจะควบคุมได้น้อยมาก แต่กลับมีผลต่อเรามากที่สุด
2. ข่าวสารจากการสนทนา (Conversational Information) : เป็นข่าวสารที่มีการควบคุมไว้ทั้งจากผู้ส่งสารและผู้รับสาร แม้จะเป็นแบบทางการหรือไม่เป็นแบบทางการก็ตาม
3. ข่าวสารอ้างอิง (Reference Information) : เป็นข้อมูลข่าวสารที่เราใช้อ้างอิงในชีวิตประจำวัน เช่น สมุดรายนามโทรศัพท์ พจนานุกรม เป็นต้น
4. ข่าว (News Information) : เป็นข่าวสารของเหตุการณ์ในแต่ละวันที่ถูกส่งผ่านมาจากสื่อมวลชน และมีอิทธิพลที่ทำให้เรามองเห็นความเป็นไปของโลก
5. ข่าวสารทางวัฒนธรรม (Cultural Information) : เป็นข่าวสารในทางประวัติศาสตร์ จิตวิทยา ศิลปะ ซึ่งเมื่อเรานำไปพิจารณาพร้อมกับข่าวสารในแบบอื่น ๆ แล้วจะทำให้เราสร้างตัวข่าวสารข้อมูล (Body of Information) ที่ใช้ตัดสินใจในเรื่องทัศนคติ ความเชื่อ และธรรมชาติของสังคมโดยรวมของตัวเรา

วอร์แมน มีความเห็นว่าแม้ว่าระดับของข่าวสารที่มีอยู่จะมีลักษณะที่แตกต่างกันอย่างไร มันก็สามารถทำให้เกิดปัญหา ความวิตกกังวลได้เหมือนกัน และยังชี้ให้เห็นว่า เมื่อเราก้าวสู่ยุคอุตสาหกรรมทำให้มนุษย์แก้ปัญหาด้วยวิธีการ "เพิ่มจำนวน" ให้มากขึ้น เช่น เมื่อถนนเต็มไปด้วยผู้คน ก็สร้างถนนเพิ่ม บ้านเมืองไม่ปลอดภัย ก็จ้างตำรวจเพิ่ม สิ่งรถตำรวจเพิ่ม ในที่สุดก็สร้างคุกเพิ่ม หรือเราสร้างโรงเรียนเพิ่มขึ้นเมื่อพบว่าเด็กอ่านหนังสือไม่ออก ซึ่งเป็นการแก้ปัญหาด้วยการสร้างสิ่งใหม่อย่างไม่จบสิ้น โดยไม่ได้คำนึงว่าการจ้างตำรวจเพิ่มไม่ได้แปลว่าอาชญากรรมจะลดลง สร้างโรงพยาบาลเพิ่ม คนป่วยก็ไม่ลด หรือสร้างโรงเรียนเพิ่ม คุณภาพการศึกษาก็ไม่ได้ดีขึ้น ดังนั้น การเพิ่มจำนวน (Great Numbers) จึงไม่ใช่การแก้ปัญหา

วอร์แมน จึงเห็นว่าความวิตกกังวลจากข่าวสารจึงเป็นผลจากการกระตุ้นจนเกินควรเป็นระยะเวลานานต่อเนื่องกัน โดยไม่เปิดโอกาสให้มีการพัฒนาความคิดจากจุดหนึ่งไปอีกจุดหนึ่ง เขาเปรียบเทียบว่า แม้การหายใจของคนเรายังต้องมีจังหวะเช่นเดียวกันกับการเรียนรู้หรือความสนใจของมนุษย์ ก็ต้องการ "จุดพัก เพื่อให้หยุดคิดพิจารณา" (Way-Station) ไว้ให้เราหยุดคิดว่า ความคิดของเราจะพัฒนาต่อไปอย่างไร วอร์แมน เห็นว่าการเรียนรู้ที่น้อยมรรวมถึง การจดจำในสิ่งที่มนุษย์เราสนใจ ดังนั้น ผู้ส่งสารที่ประสบความสำเร็จ จึงต้องเข้าใจถึงบทบาทในการสร้างความน่าสนใจของการส่งข่าวสาร ซึ่ง คาร์ล โรเจอร์ (Carl Rogers) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ Freedom to Learn ความว่า

"การเรียนรู้จะมีอิทธิพลสำคัญต่อพฤติกรรม เมื่อเป็นการค้นพบด้วยตนเอง และตนเองเกิดความเข้าใจ ซึ่งหมายถึง "เขาต้องการรู้เอง" จึงจะทำให้เขาลุกขึ้นชวนขวายที่จะเรียนรู้"

เมื่อเราย้อนกลับมาพิจารณาถึงลักษณะข้อมูลข่าวสารในปัจจุบัน ที่เราสามารถเปิดรับข่าวสารได้ตลอด 24 ชั่วโมง จากทุกมุมโลก ไม่ว่าจะป็นข่าวสารที่มีผลต่อเราโดยตรง หรือเพียงแต่มีส่วนช่วยให้เราสร้างกรอบหรือมุมมองเกี่ยวกับเรื่องราวความเป็นไปในโลกของเรา จึงนำศึกษาแล้วว่าข่าวสารเหล่านั้นทำให้เราสนใจหรือการเรียนรู้หรือไม่ อย่างไร

ในส่วนนี้ วอร์แมน มีความเห็นว่ารูปแบบของเหตุการณ์ที่สื่อมวลชนนำมาเสนอ มีอิทธิพลที่ทำให้รู้สึกมั่นคง ปลอดภัย ขณะเดียวกัน สื่อก็ทำให้เรารู้สึกว่าเราตกเป็นเหยื่อของโรคภัยหรืออุบัติเหตุต่าง ๆ ซึ่งระดับของความรู้สึกว่าตัวเองเสี่ยงภัยต่อการตกเป็นเหยื่อที่แต่ละคนรู้สึกได้จากข่าวสารนั้นจะขึ้นอยู่กับระดับการตีความ เหตุการณ์ที่บุคคลแต่ละคนจะนำไปเปรียบเทียบกับสิ่งที่ตนคุ้นเคย หรืออันตรายที่อาจเกิดขึ้นกับเขาได้ เช่น คนอเมริกันส่วนใหญ่กังวลว่าจะจะเป็นโรคมะเร็ง ซึ่งความเข้าใจเรื่องโรคมะเร็งนี้ สื่อมวลชนเป็นผู้ป้อนให้ เพราะคนส่วนใหญ่สามารถเปิดโทรทัศน์ ฟังวิทยุ หรืออ่านหนังสือพิมพ์ นิตยสาร มากกว่าจะไปชวนชวายเป็นเรื่องมะเร็งจากแหล่งอื่น ๆ คนอเมริกันจึงได้รับทราบถึงจำนวนค่าประมาณที่คนอเมริกันจะตายด้วยโรคมะเร็งในปีข้างหน้า และยังได้รับรู้ถึงกิจกรรมบางอย่างที่มีโอกาสเสี่ยงต่อโรคมะเร็งเพิ่มขึ้น ทั้งนี้ เพราะข้อมูลที่น่าเสนอเป็นลักษณะข้อมูลรวมมิได้แบ่งแยกให้ทราบว่าอะไรเป็นโอกาสเสี่ยงของการเป็นโรคมะเร็งทรวงอกหรือมะเร็งตับ เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังมีกรณีข่าวการระเบิดของโรงไฟฟ้าพลังงานนิวเคลียร์เชอร์โนบีล เมื่อเดือนเมษายน 1989 ทำให้มีข่าวสารมีรังสีรั่วไหลอันส่งผลต่อสุขภาพของชาวโลก ข่าวสารนี้มีความซับซ้อนและสับสน ทั้งจากนักวิทยาศาสตร์ นักการเมือง และสื่อมวลชน เกี่ยวกับเรื่องนี้อยู่นานนับเดือน ข่าวดังกล่าวนี้จึงไม่ได้ทั้ง "ความเข้าใจ" ไว้ให้กับประชาชน แต่กลับทั้ง "ความกลัว" ในรูปแบบต่าง ๆ ไว้ให้แทน

ในกรณีนี้แสดงให้เห็นว่า สื่อมวลชนมีบทบาทสำคัญในการสร้างความกลัวในเรื่องภัยอันตราย ซึ่งเมื่อสื่อมวลชนนำเสนอมากเกินไป ก็จะทำให้เกิดผลกระทบต่อสังคม เพราะความคิดว่า "การบอกให้ทราบ" เป็นกระบวนการที่จบสิ้นภายในตัวเองโดยมิได้พิจารณาว่า "การบอกให้ทราบ" ไม่ได้สัมพันธ์กับ "การปฏิบัติตาม"

รีด เบลค และ เอเดน ฮาร์โรลด์สัน (Reed Blake และ Edven Haroldson) มีข้อสังเกตว่า "เราขอมมีสิทธิที่จะถามว่า ทำไม เขาจึงเลือกให้เราต้องรู้ ตัวเลขจำนวนพวกนั้นมันเกี่ยวอะไรกับเรา มีอะไรอีกบ้างที่เขายังไม่ได้ออกเรา ทำไมเรื่องราวนี้จึงสำคัญกว่า

เรื่องอื่น ๆ แล้วที่สำคัญก็คือ เราจะเอาเรื่องราวที่ได้รับรู้มาใช้กับชีวิตประจำวันของเราได้อย่างไร" เขาทิ้งสองจึงมีความเห็นว่า การบอกให้รู้ไม่ได้ทำให้เกิดการกระทำใด ๆ (Informed but Inert) และการระดมสร้างกระแสข่าวอย่างต่อเนื่องทั้งทางวิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร และภาพยนตร์ น่าจะเป็นสิ่งที่เราปฏิเสธได้

วอร์แมน ได้เสริมแนวคิดนี้ว่า หากเหตุการณ์ที่ข่าวเสามาแล้ว เราสามารถนำไปโยงเข้ากับชีวิตประจำวันได้ ก็จะกลายเป็นข่าวสารที่เป็นประโยชน์ ขณะเดียวกัน เหตุการณ์ที่เป็นเพียงสิ่งดึงดูดความตื่นเต้นด้วยลักษณะที่น่ากลัว (Sense of Machbre) จะสร้างความวิตกกังวลได้ เช่น กรณีของข่าวติดอันดับความนิยม 1 ใน 10 ของปี 1987 เกี่ยวกับกรณีเด็กตกลงไปในบ่อน้ำเมืองโอคลาโฮมา (Oklahoma) ข่าวส่วนใหญ่จะสร้างเรื่องในทำนองให้ลึกลับว่าชะตาชีวิตของเด็กผู้นั้นจะรอดหรือเสียชีวิต ซึ่งสำหรับครอบครัวและเพื่อนฝูงของเด็กน้อยผู้นั้นแล้ว เรื่องนี้เป็นเรื่องเศร้าสโรย แต่การสร้างให้ข่าวน่าสนใจกลับใช้วิธีการสร้างความตื่นเต้นให้ผู้คนลึนกัน

2. ทฤษฎีด้านจิตวิทยาสังคม (Social Psychology)

2.1 ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ (Psychoanalysis) เป็นแนวคิดของ ซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud, 1940) นักจิตวิทยาชาวออสเตรีย เขาได้แบ่งจิตมนุษย์ออกเป็นองค์ประกอบ 3 ส่วน คือ

- อิด (Id) อยู่ในสภาพไร้สำนึก (Unconscious) ประกอบด้วยแรงขับทางสัญชาตญาณที่แสวงหาความพึงพอใจในทันทีที่ต้องการตามธรรมชาติ โดยไม่มีการเรียนรู้
- อีโก้ (Ego) อยู่ระหว่างกลางความไร้สำนึก (Unconscious) และความรู้สำนึก (Conscious) เป็นส่วนที่ติดต่อกับโลกที่แท้จริงภายนอกและเป็นสิ่งที่เราเรียกด้วยคำว่า "ฉัน" ซึ่งหมายถึงตัวเรา
- ซูเปอร์อีโก้ (Super Ego) อยู่ในลักษณะรู้สำนึก (Conscious) ประกอบด้วยมโนธรรมและบรรทัดฐานทางสังคมที่ได้รับแต่วัยเด็ก

ฟรอยด์ อธิบายว่า แรงผลักดันของอิด จะทำให้เกิดความตึงเครียดทางจิตวิทยา อีโก้จึงต้องพยายามตอบกันเอง เพื่อลดความตึงเครียด แต่ความต้องการของอิดบางอย่างที่อีโก้ไม่สามารถสนองได้ เพราะขัดแย้งกับซูเปอร์อีโก้ ก็จะก่อให้เกิดเป็นความขัดแย้ง สร้างความตึงเครียด ความวิตกกังวล (Anxiety) ให้เกิดขึ้น ความวิตกกังวลจึงเป็นแรงผลักดันพฤติกรรมอีกแรงหนึ่ง เพื่อปกป้องตนเองให้รอดพ้นความวิตกกังวลเรียกว่า กลไกป้องกัน (Defense Mechanism) ซึ่งถือเป็นกลไกของบุคลิกภาพ (Dynamics of Personality) โดยมีลักษณะที่เกี่ยวข้องกับความวิตกกังวล คือ

การเก็บกด (Repression) คือการที่จิตสำนึกปฏิเสธจิตไร้สำนึก เช่น การปฏิเสธไม่ยอมรับความคิดที่ทำให้เกิดความกังวลใจ ไม่สบายใจ

การฉายออก (Projection) คือความรู้สึกผิด ความรู้สึกบาป เป็นความรู้สึกที่ก่อให้เกิดความวิตกกังวล การวัดความวิตกกังวลจึงใช้การฉายออกหรือกล่าวโทษสิ่งแวดล้อม หรือบุคคลแวดล้อมว่าเป็นต้นเหตุทำให้เกิดความไม่สบายใจ

นอกจากนี้ ฟรอยด์ ยังเห็นว่ามนุษย์เกิดมาพร้อมด้วยสัญชาตญาณในรูปของพลังงานที่คอยผลักดันให้เกิดพฤติกรรม ซึ่งสัญชาตญาณนี้แม้จะมีอยู่มากมาย แต่จริง ๆ แล้วมีแรงขับพฤติกรรมอยู่ 2 ชนิดคือ สัญชาตญาณแห่งชีวิต (Eros) กับสัญชาตญาณแห่งความตาย ลักษณะของสัญชาตญาณจึงเป็นสิ่งที่ติดตัวมาแต่กำเนิดและส่งผลต่อแรงจูงใจให้คนกระทำพฤติกรรมต่าง ๆ แต่ส่วนที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยในครั้งนี้ คือ

สัญชาตญาณแห่งชีวิต นั่นคือ เมื่อร่างกายอยู่ในสภาวะไม่สมดุล ความไม่สมดุลจะเป็นตัวเร้าให้เกิดพฤติกรรมที่ทำให้ร่างกายอยู่ในสภาวะที่สมดุล เพื่อให้มีชีวิตอยู่ต่อไป เช่น หิวก็รับประทานอาหาร หรือเกิดความรู้สึกกลัวถูกทำร้าย จึงทำให้ทำร้ายผู้อื่นก่อน เป็นต้น

สัญชาตญาณแห่งความตาย โดยปกติคนทั่วไปมักจะให้ความสนใจในเรื่องเกี่ยวกับความตาย เกรงกลัวว่าตนจะตาย ทำให้สนใจสุขภาพอนามัยของตน ไปพบ

แพทย์เพื่อทำการตรวจรักษาหรือบางคนจะมีความหวาดระแวงว่าตนเจ็บเป็นโรคร้าย ตลอดเวลา และมีคนจำนวนไม่น้อยที่เป็น "ไทยมุง" ดุคนอื่นได้รับความเดือดร้อน ถึงแก่ความตาย ซึ่งเป็นลักษณะที่แสดงว่าทุกคนมักจะมีสัญชาตญาณเกี่ยวกับความตาย

แรงขับทั้งสองประการที่กล่าวมานี้เองที่ทำให้ผู้วิจัยเห็นว่าจะมีส่วนทำให้ มนุษย์ต้องการรับรู้ข่าวสารโรคเอดส์ เพราะเกี่ยวข้องกับภารกิจที่มีชีวิตอยู่ และความตายของมนุษย์เรา

สำหรับในส่วนของความวิตกกังวล ฟรอยด์ เชื่อว่าความวิตกกังวล เกิดจากความกลัวว่าแรงกระตุ้นทางเพศและความก้าวร้าวที่เก็บกดไว้ จะแสดงออกมา เป็นความกลัวในระดับจิตไร้สำนึก ทำให้บุคคลไม่ทราบว่าจะกลัวอะไร นำไปสู่ ความวิตกกังวล

เฉลิมเกียรติ ผิวนวนล (2524) อธิบายเสริมว่า ความหมายของคำว่า เพศ ที่ฟรอยด์ใช้ดูจะใกล้เคียงกับความปรารถนา ซึ่งรวมถึงเรื่องเพศตามความหมายธรรมดาที่เข้าใจกันอยู่ด้วย

โยธิน ศันสนยุท และคณะ (2533) ได้ให้คำจำกัดความของโรค วิตกกังวล (Anxiety Disorders) ในทางจิตวิทยาว่าเป็นสภาวะที่บุคคลรู้สึกไม่สบาย วิตกว่าจะมีอะไรที่เป็นอันตรายเกิดขึ้น มีความรู้สึกใกล้เคียงกับความกลัวมาก แต่ไม่ใช่ความกลัว เนื่องจากกลัวจะเป็นความรู้สึกที่แน่ชัดว่ากลัวสิ่งใด ส่วนความ วิตกกังวลจะมีความกลัวที่ไม่ทราบแน่ชัดว่า กลัวอะไร กลัวทำไม

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ดอกเตอร์นวลศิริ เปาโรหิตย์ (2527) ได้กล่าวถึง การทดลองของนักจิตวิทยาสังคมชื่อ แฮ็ชเตอร์ (Schachter 1959) ซึ่งพบว่า ความวิตกกังวลมีผลต่อการเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันของบุคคล โดยเฉพาะกับบุคคลที่ร่วม ชะตากรรมเดียวกัน จะสนใจสัมพันธ์กันมากกว่าผู้อื่น

ส่วนโรคกลัวในทางจิตวิทยา หมายถึง อาการกลัวสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือ กิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งอย่างสุดขีดแม้ว่าสิ่งนั้นจะไม่มีอันตรายใด ๆ หรือมีอันตราย

อยู่บ้าง เป็นอาการกลัวเกินกว่าเหตุ ไม่สมเหตุสมผล และจะสบายใจได้ต่อเมื่อ หลีกเลี่ยงเหตุการณ์หรือสิ่งที่กลัวนั้น ๆ

ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ อธิบายว่า โรคกลัวจะเกิดขึ้นเมื่อการเก็บกด (Repression) แรงกระตุ้นพื้นฐานไม่เป็นที่ยอมรับ บุคคลจะหาสิ่งมาทดแทนโดย เชื่อมโยงความกลัวเข้ากับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือสถานที่ใดสถานที่หนึ่งที่ไม่น่ากลัว แทน แรงกระตุ้นที่ไม่ยอมรับ เช่น การป้องกันบุคคลไม่ให้รับรู้แรงกระตุ้นที่ตนมีอยู่

ในการศึกษาวิจัยของ เกตตี จูทาวิจิตร (2533) พบว่ามีผู้ป่วยโรค เอดส์ที่มีลักษณะก้าวร้าวต่อผู้อื่น แม้แต่กับผู้วิจัยในวันที่ผู้วิจัยไปพบกับเขา แต่ก็ได้รับการต้อนรับจากเขาอย่างเย็นชาที่สุด และไม่ให้ความร่วมมือใด ๆ ทั้งสิ้น สุดท้ายก็ ขอร้องไม่ให้ไปยุ่งกับเขามากขึ้น พร้อมกับเข้าใจเจตนาของผู้วิจัยในทางที่ผิด คิดว่า ต้องการไปประจานเขา

ตามคำบอกเล่าของผู้จัดการที่ผู้ป่วยทำงานอยู่ ทำให้ทราบว่าผู้ป่วยเป็น คนเกเรและเกงาน มักมีเรื่องให้ทางบริษัทเดือดร้อนเสมอจนเป็นที่ระอา ทาง บริษัทขอให้เขาลาออก เขาก็ไม่ออก พร้อมกับขู่ว่าถ้าตนเองออก คนอื่นก็จะอยู่ ไม่ได้เช่นกัน

ในทางจิตวิทยา ได้อธิบายถึงความก้าวร้าวเมื่อใช้กับมนุษย์ ว่าหมายถึง ความพยายามโดยบุคคลหนึ่งที่จะก่อให้เกิดความเจ็บปวดหรือความบาดเจ็บในผู้อื่น

ฟรอยด์ ได้กล่าวไว้ในทฤษฎีสัญชาตญาณความก้าวร้าว (Instinct Theories of Aggression) ว่า มนุษย์เรามีสัญชาตญาณของการทำลายตัวเอง (Death Instinct) แต่สัญชาตญาณนี้ถูกควบคุมอีกทีหนึ่งโดยสัญชาตญาณแห่งการ คู้มครองป้องกันรักษาตน (Instinct for Self-Preservation) สัญชาตญาณ ของการทำลาย จึงหาหนทางแสดงออกในการกระทำที่ไม่เป็นมิตร เคียดแค้น หรือ รุนแรงต่อผู้อื่นแทนต่อตัวเอง

2.2 ทฤษฎีที่เชื่อว่าสถานการณ์สร้างผู้นำ (Situation Theory of Leadership)

เป็นที่น่าสังเกตว่า การนำเสนอข่าวสารโรคเอดส์ผ่านสื่อมวลชนมักจะมีชื่อของคุณมีชัย วีระไวทยะ ปรากฏควบคู่อยู่เสมอ นับได้ว่าคุณมีชัยเป็นผู้นำในด้านข่าวสารโรคเอดส์ก็ว่าได้ ซึ่งทฤษฎีดังกล่าวนี้เป็นของไซทิกิฟท์ (Zeitgist) เป็นทฤษฎีที่ช่วยอธิบายให้เราเข้าใจถึงบทบาทของคุณมีชัย ได้เป็นอย่างดี โดยทฤษฎีเชื่อว่าผู้นำนั้นคล้ายคลึงกับนักแสดง กล่าวคือเราจะเล่นบทบาทตามที่สังคมกำหนด พวกเรามองว่า บุคลิกหรือคุณลักษณะส่วนบุคคลไม่มีความสำคัญในการกำหนดความเป็นผู้นำเท่ากับพลังทางสังคมสิ่งแวดล้อม นั่นคือ บุคคลที่ก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำ นั้นเป็นเพราะบุคคลนั้นได้เข้าไปอยู่ในสถานการณ์ที่ถูกจังหวะ มีโอกาสได้แสดงความสามารถที่ถนัด ประกอบกับได้รับการหนุนจากสิ่งแวดล้อมที่เอื้ออำนวยทำให้เขาคลายสภาพเป็นผู้นำกลุ่มไป

3. แนวคิดเรื่องการต่อรอง (The Social Psychology of Bargaining and Negotiation)

เมื่อสังคมเจริญเติบโตมีคนอยู่อาศัยมากขึ้น ความหลากหลายของคนในสังคมก่อให้เกิดลักษณะของกลุ่มมวลชน (Mass) ทำให้ผู้ส่งสารจำเป็นต้องอาศัยสื่อมวลชน (Mass Media) ทำหน้าที่สื่อสารกับกลุ่มผู้รับสารมวลชน (Mass Audience) ทั้งนี้ เนื่องจากเป็นกระบวนการที่สามารถส่งข่าวสารถึงคนได้เป็นจำนวนมาก ประหยัดทั้งค่าใช้จ่ายและเวลา การรณรงค์ในรูปแบบต่าง ๆ จึงเกิดขึ้นด้วยการใช้สื่อมวลชนเป็นตัวกลาง (Mediator) ทำหน้าที่ส่งผ่านข่าวสาร

การที่ผู้วิจัยได้นำแนวคิดเรื่องการต่อรองมาใช้ประกอบในการศึกษาคั้งนี้ เนื่องจากแนวคิดนี้มีมุมมองว่าบทบาทของสื่อมวลชนในการนำเสนอข่าวสารมีส่วนในการต่อรองความหมาย (Negotiate Meaning) ระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร สื่อมวลชนจึงเปรียบเหมือนผู้อยู่ระหว่างกลาง (Mediator) ของกลุ่มคนทั้งสอง

กระบวนการสื่อสารมวลชน เป็นกระบวนการที่จำเป็นต้องใช้การต่อรองความหมายเข้ามามีส่วนในการสร้างความเข้าใจร่วมกัน เพื่อที่จะบรรลุถึงข้อตกลง

ด้านความหมายของสิ่งต่าง ๆ ซึ่งมนุษย์จะตกลงกันได้โดยมีพฤติกรรมการปฏิสัมพันธ์กันทางสัญลักษณ์ อันได้แก่ ภาษาและสัญลักษณ์ ทั้งสองสิ่งนี้จะช่วยให้มนุษย์สามารถให้คำจำกัดความ หรือความเป็นจริงของสิ่งต่าง ๆ ในสถานการณ์ทางสังคมนั้น ๆ ได้ เช่น สามีภรรยาคนหนึ่ง ถกเถียงกันว่าสมควรหรือไม่ที่จะให้ลูกสาววัย 11 ปี อ่านหนังสือเพลเกิร์ล โดยพ่อไม่อนุญาต แต่แม่กลับเห็นว่าควรอนุญาต สุดท้ายการถกเถียงกันก็เพื่อพยายามหาข้อตกลงว่านิยายสารฉบับนั้นให้ความหมายว่า เป็นนิยายสารสำหรับผู้ใหญ่

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่า การให้คำจำกัดความของสิ่งต่าง ๆ เพื่อสร้างความหมายมีผลอย่างมาก การสร้างความเข้าใจร่วมกัน และความเข้าใจร่วมกันนี้เองที่เป็นผลลัพธ์สุดท้ายที่เราต้องการจากกระบวนการสื่อสาร

กอร์ดอน เอฟ เชีย (Gordon F. Shea, 1983) กล่าวถึงเรื่องการต่อรองไว้ในหนังสือ Creative Negotiation ว่า การต่อรองเป็นศิลปะของการกระทำที่ให้ได้มาซึ่งสิ่งที่คุณต้องการ มีกระบวนการที่สลับซับซ้อน คุณอาจรู้สึกว่า คุณได้รับในสิ่งที่ไม่ได้ต้องการ แต่ก็ต้องหาข้อโต้แย้งมาสนับสนุนความคิดของคุณเองมากมายเกินความจำเป็น โดยเขาตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับการต่อรองไว้ดังนี้

- การต่อรองเกิดจากข้อขัดแย้งอันเกิดจากความต้องการ (Conflict of Need) ซึ่งเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และส่งผลที่ก่อให้เกิดเป็นผลประโยชน์ (Beneficial Result)
- การต่อรองนั้นมิใช่เป็นการแข่งขันด้านอำนาจ (Power) เท่านั้น
- การต่อรองที่ประสบผลสำเร็จมิได้จำกัดแต่เพียงคำว่า ข้อตกลง (Agreement) แต่รวมถึง ผลลัพธ์ทางการปฏิบัติด้วย (Practical Results)
- เราสามารถเอาชนะและแก้ปัญหาได้ด้วยวิธีการต่อรอง
- มนุษย์ทุกคนสามารถปรับปรุงทักษะในการต่อรองของเขาได้ และสามารถใช้ทักษะนั้นเพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตทั้งของตนเองและผู้อื่นได้

ส่วนคำว่า การต่อรองเพื่อสร้างสรรค์ (Creative Negotiating) นั้น กอร์ดอน ให้คำจำกัดความไว้ว่า เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นระหว่างกลุ่มคน 2 กลุ่ม เพื่อทำการถกเถียงกันอย่างมีศิลปะเพื่อสร้างสรรค์ เผชิญกับปัญหา และหาข้อ

แก้ไข ให้ตรงกับความต้องการของทั้ง 2 ฝ่าย รวมทั้งก่อให้เกิดข้อตกลงร่วมกัน โดยมีระดับตั้งแต่คนเพียงสองคน ไปจนถึงระดับประเทศ ที่มีคนเป็นร้อย ๆ เข้ามาเกี่ยวข้อง

วอน นิวแมน และมอร์แกนส์เทิร์น (Von Neumann and Morgenstern, 1947) ซึ่งให้เห็นว่าการต่อรองเป็นเหมือนเกมการละเล่น ตามแนวทฤษฎีพฤติกรรมด้านเกมและเศรษฐศาสตร์ (Theory of Games and Economic Behavior) ซึ่งแบ่งประเภทของเกมไว้ 3 ประเภท คือ

1. เกมประเภทใช้ทักษะ เช่น ฟุตบอล เทนนิส
2. เกมประเภทใช้จังหวะและโอกาส เช่น แครป (Craps) รูเล็ต
3. เกมประเภทใช้กลยุทธ์ เช่น หมากกรุก หรือ เกมการเมือง

กลยุทธ์ของเกมจึงเป็นบทเรียนอย่างดีที่สุดที่ผู้เล่นจะต้องเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ในการต่อรองก็เช่นกัน เราต้องเรียนรู้ว่าฝ่ายตรงข้ามจะคิดอย่างไร หรือคาดหวัง พฤติกรรมของอีกฝ่ายหนึ่งด้วย ดังนั้น การต่อรองจึงจัดเป็นเกมที่อาศัยกลยุทธ์ด้วยเหมือนกัน

ในส่วนนี้ หากเรานำมาพิจารณาถึงกรณีการเผยแพร่ข่าวสารโรคเอดส์ ผู้ส่งสารและผู้รับสารต่างก็ต้องคาดหวังพฤติกรรม หรือความคิดเห็นของอีกฝ่ายหนึ่ง การรณรงค์เพื่อหยุดยั้งการแพร่กระจายโรคเอดส์ผ่านสื่อมวลชน จึงเป็นเกมการต่อรองความหมายโรคเอดส์ ที่จำเป็นต้องอาศัยกลยุทธ์เข้ามามีส่วนในการดำเนินการรณรงค์ แนวคิดนี้จึงสามารถอธิบายถึงการต่อรองด้านความหมายที่เกิดขึ้นในระดับต่าง ๆ ทางการสื่อสารในครั้งนี้ได้

แนวคิดทางการปฏิสัมพันธ์ทางสัญลักษณ์ (Symbolic Interactionism) ได้ให้แนวทางที่เสริมให้เข้าใจถึงการต่อรองความหมายโรคเอดส์ผ่านสื่อมวลชนไว้ว่า การสื่อสารเป็นผลมาจากความคาดหวังที่มีอยู่ในตัวเองและคนอื่น ๆ ความคาดหวังนี้อาจเป็นเงื่อนไขจากคำจำกัดความของตัวเอง บทบาทและสถานการณ์ เพื่อที่จะทำให้เกิดการใช้ความหมายร่วมกัน จึงจำเป็นต้องเข้าใจถึงกระบวนการในการกำหนดความหมายของผู้ใช้การสื่อสารนั้น เมื่อเรานำมาพิจารณาแล้วจะเห็นว่า สื่อ

มวลชน ซึ่งเป็นกลุ่มที่ 3 (Third Parties) ระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสาร จะเป็นผู้กำหนดความหมายทางการสื่อสารในรูปของข่าว โดยข่าวจะก่อให้เกิดเป็นการใช้ความหมายร่วมกัน อันเป็นผลจากการต่อรองความหมายผ่านทางสัญลักษณ์ ซึ่งก็คือภาษาข่าวนั่นเอง

นิวคอมบ (Newcomb, 1947) ได้ให้ทฤษฎีเกี่ยวกับการสื่อสารความหมายไว้ว่าข้อขัดแย้งระหว่างบุคคลจะกลายเป็นเรื่องรุนแรงเมื่อการสื่อสารระหว่างกันล้มเหลวซึ่งเปิดโอกาสให้มีการสื่อสารระหว่างกลุ่มมากเท่าไร ความหมายที่เกิดขึ้นจากการสื่อสารก็มีแนวโน้มที่จะบิดเบือนมากเท่านั้น เพราะการสื่อสารจะกลายเป็นกำแพงที่ใช้ป้องกันตัวเอง ผลก็คือ การสื่อสารที่เรามุ่งจะให้ เป็นเกลไกสำคัญในการลดข้อขัดแย้ง กลับทำได้เพียงคงสภาพข้อขัดแย้งไว้ แต่ก็กำจัดไปไม่ได้

ดอน พี พอลเลส และ เดนนิส ซี อเล็กซานเดอร์ (Don P. Paules and Dennis C. Alexander, 1978) นี้ให้เห็นว่าผู้ส่งสารเป็นผู้ใช้อิทธิพลเชิงชวน หรือต่อรอง ตามที่ผู้ส่งสารต้องการให้เป็น ผลของการแลกเปลี่ยนความหมาย จึงทำให้เนื้อหาสาร (Text) ที่เกิดขึ้นคล้ายกับสารที่ส่งออกไป แต่การสื่อสารจะมีความซับซ้อนยิ่งขึ้นเมื่อผู้ทำการสื่อสารตระหนักว่าการสื่อสารเป็นกระบวนการทางสังคม มนุษย์จะไม่ดำรงอยู่ตามกรอบและไม่ตอบสนองการสื่อสารในลักษณะที่โดดเดี่ยว แต่จะตอบสนองตามพื้นฐานของความหมายที่ถูกกลั่นกรองมาจากโครงสร้างทางสังคม ความหมายและค่านิยมของมนุษย์จึงฝังแน่นอยู่กับกลุ่มซึ่งผู้ส่งสารสังกัดอยู่ ขณะเดียวกัน สังคมที่พวกเขาผูกติดอยู่นั้นก็อยู่บนพื้นฐานของข้อผูกพัน (Contracts) และการแลกเปลี่ยน เราทุกคนจึงต้องตกอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของการต่อรองกันทั้งในระดับปัจเจกชน องค์กร หรือประเทศผู้ร่วมต่อรองจะต้องพยายามสร้างสิ่งที่สนองต่อความต้องการให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้จากการต่อรอง

จากแนวคิดต่าง ๆ ที่กล่าวถึงการต่อรองในแง่มุมต่าง ๆ นี้เอง ที่ผู้วิจัยจะนำไปใช้ในการวิเคราะห์สารที่เกิดขึ้นในกระบวนการเผยแพร่ข่าวสารโรคเอดส์ผ่านสื่อมวลชน โดยจะพิจารณาถึงการต่อรองความหมายในแต่ละระดับ ตั้งแต่ผู้ส่งสาร สื่อมวลชน และผู้รับสาร ทำให้ผู้วิจัยจำเป็นต้องใช้แนวคิดอีกประการหนึ่งมาใช้ในการศึกษา นั่นก็คือ แนวคิดในการศึกษาลักษณะแบบองค์รวม ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป

4. แนวคิดในการศึกษาแบบองค์รวม (A Holistic Approach)

หนังสือ จุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษ ซึ่งแปลจาก The Turning Point ของ ฟริตจอฟ คาปรา (Fritjof Capra) (พระประชา ปสนนธมโม และคณะ, ผู้แปล, 2529) ได้ให้คำอธิบายความหมายของ "Holistic" ว่ามาจากภาษากรีกว่า "Holos" หมายถึงทัศนคติที่ว่า ความเป็นจริงทั้งหมดของสิ่งใด (Whole) ย่อมมีคุณสมบัติสำคัญเฉพาะซึ่งเราไม่อาจจะทำความเข้าใจได้โดยการแยกสิ่งนั้นออกมาเป็นส่วนย่อย (Parts) แล้วศึกษาจากคุณสมบัติสำคัญเฉพาะ ซึ่งเราไม่อาจจะทำความเข้าใจได้โดยการแยกสิ่งนั้นออกมาจากส่วนย่อย ๆ นั้น แม้จะเอาคุณสมบัติของส่วนย่อย ๆ นั้นมารวมกัน ก็ไม่สามารถเทียบความหมายหรือความสำคัญกับคุณสมบัติขององค์รวมเดิมได้

แนวคิดนี้จะมองปัญหาของสังคมอย่างเป็นระบบ โดยกล่าวไว้ในบทของ "กระแสเ้าที่เปลี่ยนทาง" ไว้ว่า "ปัญหาเหล่านี้ส่วนกันเป็นระบบ ซึ่งหมายความว่า เกี่ยวโยงและขึ้นต่อกันและกันอย่างใกล้ชิด จึงไม่อาจจะเข้าใจได้โดยวิธีวิทยาที่แบ่งเป็นสาขาย่อย ๆ ต่าง ๆ ตามระเบียบทางวิชาการและตามแบบระบบงานของรัฐ วิธีที่ว่านี้จะไม่มีการแก้ปัญหาอย่างใดอย่างหนึ่งของเราได้เลย มีแต่จะผลักดันปัญหาให้เคลื่อนไปรอบ ๆ ตาข่ายอันซับซ้อนของความสัมพันธ์ทางสังคมและนิเวศวิทยาเท่านั้น . . . เมื่อเราสำรวจตรวจสอบลงไปแหล่งกำเนิดของวิกฤตการณ์ทางวัฒนธรรมของเรา เราจะพบว่านักคิดชั้นนำของเราส่วนมากใช้แบบจำลองทางความคิดที่ทันสมัยแล้ว และใช้ตัวแปรที่ไม่สอดคล้องกับสภาพ" (ฟริตจอฟ คาปรา, 2529)

ในส่วนนี้ ผู้วิจัยมีความเห็นว่า น่าจะใช้เป็นแนวทางในการศึกษาแบบจำลองการรณรงค์เรื่องโรคเอดส์ด้วยการใช้ความกลัว เนื่องจากเป็นแนวทางที่นิยมใช้กับการให้ความรู้ด้านสุขภาพทั่วไป ซึ่งวิธีนี้อาจจะไม่เหมาะสมกับโรคเอดส์ก็ได้

สำหรับเรื่องของสุขภาพ แนวคิดนี้กล่าวไว้ในเรื่อง เวชศาสตร์ชีวภาพ ความว่า "ทัศนคติเรื่องสุขภาพก็เช่นเดียวกับทัศนคติเรื่องชีวิต ตรงที่ไม่สามารถนิยามให้แน่ชัดลงไปได้ และอันที่จริงแล้วคำทั้งสองนี้มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันอย่าง

ใกล้ขีด ความหมายของคำว่าสุขภาพ ย่อมขึ้นอยู่กับทัศนะของบุคคลที่มีต่อสิ่งมีชีวิต และความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อม ในเมื่อมีทัศนะต่อสิ่งมีชีวิตเปลี่ยนแปลงไปตามแต่ละวัฒนธรรม และตามแต่ละยุคสมัย ฉะนั้น ทัศนะเกี่ยวกับสุขภาพย่อมเปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นกัน" (เฟร็ดจอฟ คาปรั้า, 2529)

นอกจากนี้ ยังมองว่าโครงสร้างของสุขภาพ มิได้อยู่ในสภาพหยุดนิ่ง แต่เปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องเป็นเขบวนการค่อยเป็นค่อยไป และชี้ให้เห็นถึงการบำบัดรักษาโรคของหมอชาวจีนกลางบ้าน ที่มองเห็นความเจ็บไข้ได้ป่วยในลักษณะที่เป็นความผิดปกติของบุคคลโดยองค์รวม ซึ่งมีใช้ครอบคลุมเฉพาะในแง่ร่างกาย แต่รวมถึงสภาพจิตใจด้วย

"หมอชาวจีนกลางบ้านจะอาศัยแบบแผนและพิธีกรรมต่าง ๆ พยายามเข้าไปมีอิทธิพลต่อจิตใจของผู้ป่วย และช่วยผ่อนคลายความหวาดหวั่นวิตกกังวลที่มักเป็นองค์ประกอบสำคัญของความเจ็บไข้ได้ และช่วยเหลือผู้ป่วยในการปลุกเร้าพลังอำนาจในการบำบัดรักษาตัวเองตามธรรมชาติ ซึ่งแฝงเร้นอยู่ในสิ่งมีชีวิตทุกชนิด"

ผู้วิจัยมีความคิดว่า หากการเผยแพร่ข่าวสารโรคเอดส์ ดำเนินถึงจิตใจของผู้รับสาร ทั้งที่เป็นผู้ป่วยและประชาชนทั่วไปแล้ว ปัญหาของความรังเกียจผู้ป่วยโรคเอดส์ ไม่น่าจะเกิดขึ้น แนวคิดนี้จึงเป็นประโยชน์ต่อผู้วิจัยในการศึกษาประเด็นดังกล่าว

ในบทของสุขภาพแบบองค์รวม ก็ได้ชี้ให้เห็นถึงมุมมองด้านสุขภาพในแนวทางใหม่ ดังนี้

"ใน 3 ศตวรรษที่ผ่านมา วัฒนธรรมของเราถูกรวบง่าด้วยทัศนะที่เน้นมนุษย์เป็นเครื่องจักร ซึ่งสามารถวิเคราะห์ได้โดยการแยกแยะออกเป็นส่วน ๆ จิตใจและร่างกายก็เป็นคนละส่วนกัน โรคภัยไข้เจ็บคือการทำงานที่ผิดปกติของกลไกทางชีววิทยา สุขภาพดีคือการปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ ทัศนะดังกล่าวเริ่มจะถูกบดบังด้วยโลกทัศน์แบบองค์รวมที่สอดคล้องกับนิเวศวิทยา ซึ่งเห็นว่าเอกภพมิใช่เครื่องจักร หากเป็นระบบที่มีชีวิต เป็นทัศนะที่ให้ความสำคัญแก่ความสัมพันธ์ต่อกัน และการเป็นเหตุปัจจัยแก่กันและกันของปรากฏการณ์ทั้งหลาย" (เฟร็ดจอฟ คาปรั้า, 2529)

"สุขภาพ เป็นปรากฏการณ์อันซับซ้อนหลากหลายมิติ ที่รวมไปถึงสภาพทางกาย จิตใจ และสภาพทางสังคม ซึ่งต่างเป็นเหตุปัจจัยแก่กันและกัน ความเข้าใจทั่วไปที่ ว่า การมีสุขภาพดีและความเจ็บป่วยอยู่คนละปลายด้านของความต่อเนื่องที่เป็นเส้น ตรง เป็นความเข้าใจที่ผิดพลาดทีเดียว โรคทางกายอาจคลายได้หากวางใจไปใน ทางที่ดี และได้รับความเอื้อเฟื้อจากสังคม ซึ่งจะทำให้สภาวะโดยรวมเป็นไปอย่าง ปกติสุข ในทางตรงข้าม ปัญหาทางอารมณ์ หรือ ความโดดเดี่ยวจากสังคมรอบข้าง อาจทำให้บุคคลล้มป่วยแม้จะมีร่างกายแข็งแรงก็ตาม" (พริตจอฟ คาปรั้า, 2529)

"สุขภาพจึงเป็นความปกติสุขที่เกิดจากความสมดุลที่เคลื่อนไหว ซึ่งครอบคลุม ไปถึงสภาพทางกายและจิตใจของหน่วยชีวิต ตลอดจนการมีปฏิริยาสัมพันธ์กับ ชุมชนชาติและสังคมแวดล้อม" (พริตจอฟ คาปรั้า, 2529)

"ทัศนะทางด้านสุขภาพแบบองค์รวม เรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลง โครงสร้างของสถาบันทางสังคม และระบบที่จะต้องเปลี่ยนแปลงอันดับแรกคือระบบ การรักษาสุขภาพ" (พริตจอฟ คาปรั้า, 2529)

ทัศนะแบบองค์รวม เห็นว่า การทำให้ผู้ป่วยเข้าใจธรรมชาติและระดับ ความไม่สมดุลด้วยการนำปัญหาของผู้ป่วยมาพิจารณาโดยสัมพันธ์กับสภาวะแวดล้อมที่ ปัญหาเกิดขึ้น จะช่วยในการบำบัดเนื่องจากได้คลายความวิตกกังวล ให้ความหวัง และสร้างความมั่นใจในตนเอง ซึ่งถือเป็นการเริ่มต้นการรักษาตนเอง พร้อมทั้ง เห็นว่าการเตรียมนักศึกษาแพทย์และบุคลากรสาธารณสุขในแบบองค์รวมนี้ต้องรู้วิชา ด้านพฤติกรรมศาสตร์และนิเวศวิทยาเกี่ยวกับมนุษย์ ควรมีพื้นฐานทฤษฎีกระบวนการ และการศึกษาสภาพมนุษย์ในยามปกติสุขและยามเจ็บป่วย โดยสัมพันธ์กับสภาพ นิเวศวิทยา

กรณีศึกษาของผู้ป่วยโรคมะเร็ง ซึ่ง สิมองตอง (Simonton) เสนอไว้ ในการบำบัดแบบองค์รวม ก็คือ "ขั้นแรกของการบำบัดก็คือ ทำให้ผู้ป่วยเข้าใจ ความเจ็บป่วยของตนจากแง่มุมที่กว้างขึ้น . . . ขณะที่สิมองตองสำรวจสภาพรวม ของโรคมะเร็งทั้งสอง จะให้กำลังใจผู้ป่วยให้เกิดความเชื่อมั่นในประสิทธิภาพของ การรักษา และศักยภาพของภูมิคุ้มกันในร่างกาย การสร้างทัศนคติในทางบวกดัง กล่าวจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการรักษา"

ปีเตอร์ รีสัน (Peter Reason, 1988) กล่าวไว้ในหนังสือ Human Inquiry ว่า เขามีทัศนะเกี่ยวกับงานวิจัยตามระเบียบวิธีทางวิทยาศาสตร์ว่าเป็นเหมือนเครื่องพันธนาการในการแสวงหาความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ ทำให้เขาต้องการพัฒนาทฤษฎีแม่บททางการวิจัย

รีสัน กล่าวถึงนักคิดชื่อ สโกลิมอฟสกี (Skolimowski, 1985) ซึ่งให้ความเห็นต่อการแสวงหาความรู้ทางวิทยาศาสตร์ประเภทใช้เหตุและผล เช่นในกรณีของนิวตัน ที่ทำให้โลกเจริญก้าวหน้าทางวัตถุ และก่อให้เกิดวิวัฒนาการทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ขณะเดียวกัน ก็ส่งผลเสียคือทำลายสิ่งแวดล้อม สร้างปัญหาสังคม เขาจึงเสนอแนวคิดใหม่ที่มีมุมมองของโลกแบบองค์รวม (Wholeness) ขณะที่เดิมเราเคยมองแยกออกจากกันเป็นส่วน ๆ มุมมองใหม่นี้จึงเป็นระบบองค์รวม โดยให้คำจำกัดความไว้ว่า

"องค์รวม หมายถึง การที่ทุกส่วนร่วมอยู่ด้วยกันและทุกส่วนต่างเป็นส่วนของมันและกัน ดังนั้น ความคิดหลักที่ทุกส่วนเกี่ยวเนื่องกันอยู่ จึงเป็นส่วนของความคิดที่มีอยู่ในทุกส่วนที่ประกอบกัน การมีส่วนร่วมกันจึงเป็นส่วนสำคัญขององค์รวม คุณจะไม่มีวันรู้ถึงโครงสร้างขององค์รวมได้อย่างกระจ่างชัด หากคุณไม่เข้าใจว่าความหมายขององค์รวมอยู่ที่การที่ทุกส่วนมีส่วนร่วมกัน" (ฟริตจอฟ คาปรั้า, 2529)

รีสัน จึงเห็นว่า องค์รวมนั้นมีนัยของการมีส่วนร่วมกัน ซึ่งการมีส่วนร่วมนั้น หมายถึง การเอาใจเขามาใส่ใจเรา (So Participation Means Empathy) อันก็มีนัยที่ชี้ให้เห็นว่า การมีส่วนร่วมนั้นต้องมีส่วนของการรับผิดชอบ (Responsibility) เนื่องจากเราจะไม่สามารถเข้าไปมีส่วนร่วมกับองค์รวมได้หากเราไม่ได้มีหน้าที่รับผิดชอบกับมัน

ในส่วนนี้เองที่ผู้วิจัยเห็นว่าการศึกษาเรื่องนี้จะทำการศึกษาเพียงเฉพาะกลุ่มผู้รับสารเพียงอย่างเดียวมิได้ เพราะทุกส่วนต่างต้องมีหน้าที่ต่อกันตามกระบวนการสื่อสารที่เคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา

แนวคิดและทฤษฎีทั้งหมดที่กล่าวมานี้ จะช่วยอธิบายถึงสิ่งที่ผู้วิจัยได้รับทราบจากข้อมูลในภาคสนาม ซึ่งในบทต่อไปจะได้กล่าวถึงระเบียบวิธีวิจัยในภาค

ในส่วนนี้เองที่ผู้วิจัยเห็นว่าการศึกษาเรื่องนี้จะทำการศึกษาเพียงเฉพาะกลุ่มผู้รับสารเพียงอย่างเดียวไม่ได้ เพราะทุกส่วนต่างต้องมีหน้าที่ต่อกันตามกระบวนการสื่อสารที่เคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา

แนวคิดและทฤษฎีทั้งหมดที่กล่าวมานี้ จะช่วยอธิบายถึงสิ่งที่ผู้วิจัยได้รับทราบจากข้อมูลในภาคสนาม ซึ่งในบทต่อไปจะได้กล่าวถึงระเบียบวิธีวิจัยในภาคสนามของงานวิจัยครั้งนี้ต่อไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย